

NÂİLÎ'NİN KENZ-İ NESÂYİH ADLI ESERİNDE YER ALAN DEYİMLER VE BU DEYİMLERİN METİN İÇİNDEKİ KULLANIMI

Idioms in Nâilî's Kenz-i Nesâyih and Use of These Idioms in The Text

Dr. Öğr. Üyesi Fatma İMAMOĞLU

Haliç Üniversitesi, Fen Edebiyat Fakültesi, Eski Türk Edebiyatı ABD., İstanbul, Türkiye, fatmaimamoglu@halic.edu.tr

Araştırma Makalesi/Research Article

Makale Bilgisi

Geliş/Received:
27.07.2021

Kabul/Accepted:
02.09.2021

Sayfa/ Page:
67-100

ijof.975071

Öz

Deyimler, Türk dilinin ifade zenginliğini ortaya koyması, ait olduğu toplumun görüş, duyuş, inanış ve düşünüş gibi kültürel özelliklerini en açık şekilde yansıması bakımından Türk dil ve kültür araştırmalarının en önemli malzemelerdendir. Bu sebeple de geçmişten günümüze yazılmış her eserde toplumun ince ve pratik zekâsını, estetik zevkini yansıtan, aslında her biri altında bambaşka hikâye ve yaşanmışlık barındıran deyimlere yer verilmiştir. Her ne kadar deyimlerin Türk dil ve kültüründeki önemini farkına varılışı ile bilhassa son yıllarda Osmanlı döneminde kaleme alınan eserlerde yer alan deyimlerin tespiti yönünde hazırlanmış tez ve makale çalışmalarının sayısında hatırı sayılır oranda bir artış yaşanmışsa da söz konusu çalışmaların çoğunun dönemin tanınmış şairlerinin divanları üzerinde yoğunlaştığı görülmüştür. Halkın her kesimine hitap etmesi sebebiyle halk içinde sıklıkla kullanılan dil ve kültür malzemelerini yansıtan nasihatnamelerdeki deyimlerin tespiti üzerine yapılan çalışmalar ise neredeyse yok denecek kadar azdır. Bu çalışmada 19. yüzyılın önemli şair, hattat ve aydınlarından olan Salih Nâilî'nin içerisindeki deyimlerin zenginliği ve farklılığı ile dikkat çeken *Kenz-i Nesâyih* adlı manzum nasihatnamesinde yer alan deyimlerin tespit edilerek incelenmesi hedeflenmiştir. Öncelikle eserde yer alan deyimler buldukları sayfa numaraları belirtilerek alfabetik olarak listelenmiş, deyimlerin o dönemde ne şekilde ve anlamda kullanıldıklarının daha iyi anlaşılabilmesi amacıyla deyimlerin geçtiği beyitlerden örnekler verilmiş böylelikle Türk dilinin önemli hazinelerinden olan deyimlerden daha önce gün yüzüne çıkarılmamış veya unutulmak üzere olan ya da günümüzde farklı şekillere bürünmüş olanlarının eserden hareketle Osmanlı dönemindeki kullanımları üzerinde durularak dil ve kültür incelemelerine bir nebze de olsa katkıda bulunulması hedeflenmiştir.

Anahtar Kelimeler: Nâilî, Kenz-i Nesâyih, nasihatnâme, Klasik Türk edebiyatı, deyim

Abstract

Idioms are the most important tools of the Turkish language and culture research in terms of bringing the richness of expression of the Turkish language out, reflecting the cultural features such as opinion, perception, belief and thought of the society that it belongs to in the most clear way. For this reason, in every work that has been written from the past to the present, the idioms which reflect the ingenuity and aesthetical pleasure of the society that actually includes a different memoir behind its story have been used. Although the number of the thesis and articles which investigates the idioms within the works written during Ottoman reign has been remarkable recently with the consciousness of the importance of idioms in Turkish language and culture, it is seen that the most of these research focus on the divans of the well-known poets of that period. The works on finding out the idioms in nasihatnâmes (advice) which reflect the language and culture tools that are frequently used in public for addressing all segments of the society are almost nonexistent. In this study, Salih Nâilî, one of the important poets, calligraphers and intellectuals of the 19th century, in his verse nasihatnâme titled *Kenz-i Nesâyih*, which draws attention with the richness and diversity of idioms, it is aimed to identify and analyze the idioms in the text. First of all, the idioms in the work are listed alphabetically by specifying the page number(s) where they are found; in order to better understand how and in what sense they are used in the period, examples are given from the couplets in which it is mentioned so that the idioms that are one of the important treasures of the Turkish language that have not been uncovered before or are about to be forgotten, or that are now in different forms are aimed to be identified with reference to the work by emphasizing their usage in the Ottoman period and by doing so it is aimed to contribute, at least to some extent, to language and culture studies.

Keywords: Nâilî, Kenz-i Nesâyih, nasihatnâme, Classical Turkish literature, idiom

Atf/Citation: İMAMOĞLU, F. (2021). Nâilî'nin Kenz-i Nesâyih Adlı Eserinde Yer Alan Deyimler ve Bu Deyimlerin Metin İçindeki Kullanımı, International Journal of Filologia ISSN: 2667-7318 Yıl: 4, Sayı: 6, Sayfa: 67-100

Sorumlu Yazar/Corresponding Author: Dr. Öğr. Üyesi Fatma İMAMOĞLU

Çatışma Beyanı/Conflict Statement: Makalenin yazar/yazarları bu çalışma ile ilgili taraf olabilecek herhangi bir kişi ya da finansal ilişkileri bulunmadığını dolayısıyla herhangi bir çıkar çatışmasının olmadığını beyan ederler.

Giriş

Her sanat dalının kendine has bir malzemesi vardır. Bu açıdan bakılacak olursa edebiyatın en temel malzemesi dildir. Diğer sanat alanlarının malzemelerinin aksine dil, bir toplumun ortaklaşa oluşturduğu ve geliştirdiği canlı bir malzemedir. Toplumun bütün kültürel mirasını içinde taşır (Aksoy, 2007: 142). Bir dilin söz varlığı denince yalnızca o dilin sözcüklerini değil; deyimleri, atasözleri, ikilemeleri, terimleri ve çeşitli anlatım kalıplarının oluşturduğu bütünü anlarız.” (Aksan, 2000: 7) Toplumca ortaklaşa oluşturulan söz varlığı içinde dile şahsılık katan, toplumun ortak duygu, duyuş, düşünce ve edebî zevkini, dili kavrayış gücünü yansıtan en önemli unsurlardan biri hiç şüphesiz deyimlerdir.

Dilde yerleşen ve genelleşen ifadeler olması hasebiyle kalıplaşmış sözler olarak nitelendirilebileceğimiz deyimler; az sözle çok şey ifade etmek, anlatımı güçlendirmek, bir kavramı ya da durumu daha çekici ve etkili bir şekilde anlatmak, verilmek istenen mesajın daha etkili bir şekilde iletilmesini sağlamak gibi farklı amaç ve işlevlerle gerek günlük dilde gerekse de edebî dilde sıklıkla kullanılmıştır. Sözlü geleneğin vazgeçilmez unsurlarından olan, Türkçenin en eski yazılı metinlerinden itibaren hemen her eserde karşımıza çıkan deyimlerden bazıları günümüze ulaşamamış, bazıları geçmişten günümüze hiçbir değişime uğramadan gelebilmiş, bazıları ise zaman içinde değişime uğramıştır.

Bu çalışmada Salih Nâilî'nin *Kenz-i Nesâyih* adlı eserinin ilk 90 sayfasında yer alan deyimler tespit edilecek ve bu deyimlerin kendi döneminde ne şekilde ve nasıl kullanıldıklarının daha iyi anlaşılabilmesi amacıyla deyimlerin geçtiği beyitlerden örnekler verilecektir. Aynı zamanda eserde yer alan deyimler alfabetik bir liste hâlinde verilecek böylelikle Türk dilin önemli hazinelerinden olan deyimlerden daha önce gün yüzüne çıkmamış veya unutulmak üzere olan ya da günümüzde farklı şekillere bürünmüş olanların eserden hareketle Osmanlı dönemindeki kullanımları üzerinde durularak dil ve kültür incelemelerine katkıda bulunulmaya çalışılacaktır.

Kenz-i Nesâyih'te yer alan deyimlerin incelemesine geçmeden önce araştırmamıza konu olan eser ve yazarı hakkında kısa bir bilgi vermenin uygun olacağı görüşündeyiz.

Sâlih Nâilî Efendi, 1823 yılında Manastır'da dünyaya gelmiştir. Babası Manastırlı Şehâbeddin Ağa'dır. Asıl adı Sâlih olan şârih; öğretmenlik yaptığı için *Hoca Sâlih Nâilî*, Manastırlı olması sebebiyle *Manastırlı Nâilî*, 17. yüzyılda yaşamış ünlü gazel şairi Nâilî'yle karıştırılmasını önlemek için ise *Nâilî-i Cedîd* lakabıyla anılmıştır. Hem şair hem hattat hem de hafız olan Sâlih Efendi, ilk eğitimini Manastır'da alır ve hattat Arnavut Ali Bey'den sülüs ve nesih yazı öğrenir. 1843 yılında İstanbul'a gelerek Nûr-ı Osmânî ve Şehit Mehmed Paşa Medreselerinde ilim tahsil eder. Klasik Türk Edebiyatının etkisini yitirmeye başladığı bir dönemde yaşayan şairin Klasik şiir geleneğinin son temsilcilerinin bir araya geldiği önemli bir topluluk olan *Encümen-i Şuarâ*'ya katıldığı bilinmektedir (İnal, 1988:1078-1082). Ancak Nâilî, bu topluluktan yazmış olduğu bir hiciv nedeniyle çıkarılır. (DİA, 1995: 180) Geçimini Farsça ve hat dersi vererek, Kur'ân-ı Kerîm ve şifâ-yı şerîf yazarak sağlayan Nâilî, Mısır asillerinden birine ders vermek amacıyla onunla Mısır'a gitmiş ve burada bazı sıkıntılar yaşamıştır. Hiç evlenmemiş olduğu söylenen şair, tarikatçe Mevlevî'dir. 1293/1876 yılında Mısır'da vefat eden Sâlih Nâilî'nin *Kenz-i Nesâyih* adlı eseri dışında bir *Dîvân*'ı mevcuttur (İnal, 1988: 282).

Salih Nâilî'nin tamamı 4505 beyitten oluşan ve hicri 1292 (M. 1875) yılında kaleme aldığı *Kenz-i Nesâyih*'i ünlü İranlı şair ve mutasavvıf Ferîdüddîn Attâr'ın *Pendnâme*'sinin her beytinin beş beyitle şerh edilmesiyle oluşturulmuş manzum bir şerhtir. Eser içerisinde dinî-tasavvufî konular, genel ahlak ve sosyal hayatla ilgili pek çok öğüt barındırır. Mansûr Paşa'nın isteğiyle şârihin ölümünden bir yıl sonra 1294 Muharrem ayının ortalarında (Ocak 1877) Mısır'daki Bulak Matbaasında basılan ve 280 sayfadan oluşan eserin bilinen iki nüshası

mevcuttur.¹ Eser üzerine Arzu Balcı ve Osman Emre Miyasoğlu bir yüksek lisans çalışması hazırlamıştır.²

Kişiye hem bu dünyada hem de öte dünyada mutlu olabilmenin yolları göstermeyi amaçlayan öğütlerin yer aldığı *Pendnâme*'nin dilimize aktarımında Nâilî; anlatımı daha kısa, etkili ve estetik bir biçimde verebilmek amacıyla kalıp ifadelerden bilhassa da deyimlerden çokça istifade etmiştir. *Kenz-i Nesâyih*'te yer alan deyimlerin çokluğu ve bu deyimlerin tamamının yukarıda belirtilen şekilde incelenmesinin bir makalenin sınırlarını aşması sebebiyle çalışmamızda bir sayfa sınırlamasına gidilmiş tamamı 280 sayfadan oluşan eserin ilk 90 sayfasında yer alan deyimler tespit edilerek incelenmiştir.³

1. *Kenz-i Nesâyih*'te Yer Alan Deyimler ve Eserdeki Fonksiyonları

Aksoy tarafından "Bir kavramı, bir durumu ya çekici bir anlatımla ya da özel bir yapı içinde belirten ve çoğunun gerçek anlamlarından ayrı bir anlamı bulunan kalıplaşmış sözcük topluluğu ya da tümce." (Aksoy, 1988:52) olarak tanımlanan deyimler bir yazarın üslubunu belirleyen önemli unsurlardan biridir.

Kenz-i Nesâyih'te 233 adet farklı deyim tespit edilmiştir. Eserde yer alan deyimleri alfabetik olarak, geçtikleri varak numaraları ve beyitleriyle şöyle sıralayabiliriz:⁴

-A-

Acı söz[lü] [35 (3 kere)]

Kimse sevmez ekşi yüzlü âdemi

Ta'n iderler *acı sözlü* âdemi [35]

Afiyetle olmak [42, 43]

Her kime ihsân olunduysa ezel

'*Âfiyetle olur* ahvâli güzel [42]

Agır ol [85]

Bunu geçdikden gerü olma hafif

Agır ol meclisde gâyetle latîf [85]

¹ Eser 1292 yılında telif edilmişse de yazıldıktan iki sene sonra 1294 yılında matbaada basılmıştır. Eserin aynı baskıdan olan bu iki nüshasından biri Süleymaniye Tahir Ağa Tekkesi 444'te iken diğeri Fatih Üniversitesi Nadir Eserler bölümündedir. Bkz. Balcı, 2011: 37; Odunkıran, 2010: 118.

² Arzu Balcı, *Nâilî'nin Kenz-i Nesâyih Adlı Eseri ve Nasihat Geleneği*, (Fatih Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), İstanbul, 2011; Osman Emre Miyasoğlu, *Nâilî Sâlih Kenz-i Nesâyih (Metin-İnceleme)*, (İstanbul Kültür Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), İstanbul, 2011.

³ Çalışmamızda deyimlerin yer aldığı beyitlerin günümüz harflerine aktarılmasında yukarıda künyesi verilen Arzu Balcı ve Osman Emre Miyasoğlu'nun eser üzerine hazırlamış oldukları yüksek lisans çalışmalarından faydalanılmış, ancak çalışmalardaki ihtilafli okuyuşlarda eserin Süleymaniye Kütüphanesi Tahir Ağa Tekkesi numara 444'te kayıtlı matbu nüshasına başvurulmuştur.

⁴ Çalışmamızda yer alan deyim ve atasözlerini belirlerken Ahmed Badi Efendi (2004), Ömer Asım Aksoy (1988 ve 1996), Mehmet Zeki Pakalın (2004), Cem Dilçin (2013), A. Baki Gölpınarlı (1977), İsmail Parlatur (2010), Ali Püsküllüoğlu (2006), M. Ertuğrul Saraçbaşı (2010), M. Ali Tanyeri'nin (1999) çalışmaları ile TDK'nin Atasözü ve Deyimler Sözlüğünden yararlanılmıştır. Söz konusu eserlerin künyeleri için bkz. makalenin kaynakça bölümü.

Agız (üzre) sükût mührü koymak/urmak [24]

Rabt u yâbis söyleme dinle öğüt

Sâkit ol *koy agzına mühr-i sükût* [24]

Agzı açık eylemek [7]

Gayrı eyler fâkadan *agzı açık*

Öldürür ister ise vermez azık [7]

Agzına almak [24, 51]

Dil uzatdı arkasından 'âlemin

Agzına aldı 'uyûbın âdemin [24]

Agzına geleni söylemek [25]

Her ne *gelse agzına söyler* hemân

Söylediği sözlerin çoğu yalan [25]

Agzını büzmek [26]

Söze gelse *agzını büzer* ezer

Vâdi-yi ehl-i belâgatde gezer [26]

Âh etmek [6]

Gayriye dahî verir derd ü keder

Mihnetinden gice gündüz *âh eder* [6]

Âh u figân çekmek [35]

'Âkıbet andan görür derd ü ziyân

Dâmene düşüp *çeker âh u figân* [35]

Akıl ermemek [8]

Nice emsâli görünmüşdür dahi

'*Akılın ermez işine sus ey ahî* [8]

Altüst etmek [3]

Bir seher vakti o hallâk-ı cihân

Kavm-i Lûtî *altüst etti* hemân [3]

Anasını ağlatmak [70]

Açlık anın *anasını ağladır*

Gerdenin habl altına bağladır [70]

Aradan kaldırmak [49]

İbtidâ *kaldır aradan* benliği

Bulmak istersen gönülde şenliği [49]

Arkası yere gelmek [53]

Yere gelir 'âkıbet *arkan* serin

Kabr olur Behrâm mânendi yerin [53]

Arkasın döndürmek [39]

Olmadı dünyâ ile çift oldu tâk

Arkasın döndürdi virdi üç talâk [39]

Ayağına bag bend olmak [52]

Sâlik etmez meyl dünyâ bâğına

Bag bend olur anın *ayağına* [52]

Ayak altına almak [44]

Al hevâ-yı nefsi ayak altına

Ya'ni yaklaşıdırma asla semtine [44]

Ayın on dördü gibi [47]

Zâhirin zeyn etme olsun ey fakîr

Ayın on dördü gibi kalbin münîr [47]

-B-

Baş çekmek [56, 78]

Âhiret nâ-kâmlığına *baş çeker*

Ni'met-i firdevsden mahrûm eder [56]

Baş egmek [63, 89]

Hakka *baş eg* ol tevâzu' sâhibi
İ'tirâf et cürmini Âdem gibi [63]

Baş tâcı olmak [75]

Baş tâcı olmak istersen eger
Dahi 'indillâh kadrin mu'teber [75]

Başına mürğ-i devlet konmak [75]

Dürlü ziynet gelse farzâ başına
Mürğ-i devlet kona mı yâ *başına* [75]

Başına taş yağmak [4]

Başlarına taş yağdı nâgehân
Yerlerinden kara su oldu revân [4]

Başını ezmek [44]

Başını ez nefsi te'dîb et müdâm
Hâline koyma harûnı eyle râm [44]

Baştan ayaga [17]

Cürm ile âlûde bir nâme-siyâh
Başdan ayaga vücûdı pür günâh [17]

Bed nâmı olmak [20]

Serkeş olsa nefsi amma âdemin
'Âkîbet *bed-nâmı olur* 'âlemin [20]

Belâya düşmek [45]

Şürb-i meyle eyleme telvîs-i fem
Düşmeysin tâ belâya zenbe hem [45]

Ber-kenâr tutmak [80]

Ber-kenârı tut uzak ol ey püser
Kıl amân buhl-ı bahîlândan hazer [80]

Ber-murâd olmak [48 (3 kere)]

Ber-murâd olmak dilersen turma hiç
Nâ-murâdlık kâsesinden şerbet iç [48]

Biçâre kalmak [8]

Her biri taht-ı yedinden muzmahil
'Acz ile *bîçâre kalur* pâ-be-kil [8]

-C-

Cân vermek [7, 42; 9, 65]

1. Ölmek anlamıyla [7, 42]

Bir kula bin türlü nâm u şân verir
Gayrı etmek hasretinde *cân verir* [7]

2. Canlanmasına yol açmak anlamıyla [9, 65]

"Kum bi-iznillah" dedi 'Îsâ hemân
Verdi ol sâm bin Nûha tâze *cân* [9]

Cân yakmak [25, 37]

Kıl hazer kim âfet-i cândır lisân
Cân yakar gûyâ zebânîdir zebân [25]

Câna kıymak [37]

Her ne rütbe olsa nakşî âşikâr
Bâtınında zehri var *câna kıyar* [37]

Cândan dinlemek [64]

Lâzımı tekrâr eyitmekdir hasen
Lâzım olan sözi *cândan dinle* sen [64]

Cânına kastetmek [82]

Öldürür insânı koyma hâline

Kasd eder hem cânına hem mâlına [82]

Cânını almak [82]

Cânını mı alacak n'etsün anı

İncidir mi kimse müflis olanı [82]

Cânını yaralamak [23]

Yaralarsan cânını halkın eger

Yara yersin cânın üzre ey püser [23]

Cevr çekmek [22]

'Afv olunmaz öyle bedkârın suçu

Çekdiği cevrin bulunmaz hiç ucu [22]

-Ç-

Çâresin bakmak [35]

Gâfil olma def'inin bak çâresin

Çekmeyesin ta ki sonra yâresin [35]

Çâresiz kalmak [17]

Çâresiz kalmış koşup gelmiş sana

Varını yogını atmış bir yana [17]

-D-

Dâma düşmek [44]

Düşme tahsîl-i murâd u kâmına

Düşmeyesin ol pelîdin dâmına [44]

Dâmene düşmek [35]

'Âkıbet andan görür derd ü ziyân

Dâmene düşüp çeker âh u figân [35]

Dâmenin tutmak [41]

Ârif-i billâh olanlar *dâmenin*

Tutma lâzımdır gezip pîrâmenin [41]

Da'vasın etmek [4]

Tanrılık *da'vasın eden* nâ-bekâr

Ya'ni Fir'avn-ı pelîd ü bed-demâr [4]

Da'vasına düşmek [49]

Şeyhlik *da'vasına düşme* sakın

Halka izhâr-ı kerâmetden kaçın [49]

Da'vet etmek [69]

Da'vet etsen tâ'ate nefsi eger

Koca karı gibi gevşeklik eder [69]

Dehân açmak [24]

Emr-i Hak'dan gayrıya gizlü 'ayân

Eyleme tahrîk-i leb *açma dehân* [24]

Dem urmak [8, 64]

Kimse kâdir olamaz kim *dem ura*

Etdigin n'olsun deyü bir zem ura [8]

Der-hâtır etmek [40]

Gâfil oldur kim sonun fikr eylemez

Hakkı *der-hâtır edip* zikr eylemez [40]

Derd ü ziyân görmek [35]

'Âkıbet andan *görür derd ü ziyân*

Dâmene düşüp çeker âh u figân [35]

Dest-gîr olmak [4]

Çün inâyet eyledi Rabb-ı Kadîr

Hazret-i Dâvûda *oldu dest-gir* [4]

Dil Uzatmak [24]

Dil uzatdı arkasından 'âlemin
Agzına aldı 'uyûbın âdemin [24]

Dile düş[ür]mek [27]

Hep tama'dır *düşüren dile* seni
Halk içinde eyleyen gayet denî [27]

Dört başı ma'mûr [43]

Çâr-erkân üzre râhat eyler ol
Dört başı ma'mûr iştret eyler ol [43]

Dûr olmak [61]

Hakkı zâkir hakla hâzır ol ki tâ
Dûr olup iblîs ola senden cüdâ [61]

-E-

Ekber tutmak [49]

Kendini gayrıdan *ekber tutma* tâ
Fi'l-hakîkâ olasin ehl-i 'abâ [49]

Eksik olmamak [65, 81]

Vakt-ı tâ'atde eder tâz u şitâb
Yoldaşından *eksik olmaz* anda tâb [65]

Ekşi yüz[lü] [35 (3 kere)]

Kimse sevmez ekşi yüzlü âdemi
Ta'n iderler acı sözlü âdemi [35]

El çekmek [39, 45, 81 (2 kere)]

Makbûl u ehl-i sa'âdetdir o kim
Mâsivâdan *el çeküp* oldu hakîm [39]

El etek öpmek [58]

Hor olur dünyâda mansıb isteyen
El etek öper olur fersûde-ten [58]

El uzatmak [60]

El uzatma gayrıdan etme suâl
Hakdan iste lutf eder ol lâ-muhâl [60]

Elde avuçta [16]

Kapına bir 'abd-ı âbık geldi bak
Elde avuçta zünûb-ı mâ-sebak [16]

Elden gitmek [8, 89]

Gâh olur kim ol dahı *elden gider*
Kaptırır kelbe anı hük-m-i kader [8]

Ele girmek [68]

Etmedikçe bâtulı terk ü tebâh
Hiç *ele girmez* bulunmaz Hak İlâh [68]

Elem vermek [38]

Öyle bir şeydir ki zehri dem-be-dem
Öldürür âdemleri *verir elem* [38]

Eli açık [86]

Tut *elin açık* tuz etmek üzre tâ
Olasın kavmin içinde muktedâ [86]

Eli ermek [7]

Bir kilim-i köhneye râzı velî
Ana dahi n'eylesin *ermez eli* [7]

Elin boş koymamak [38]

Koca dünyâ hiç *boş koymaz elin*
Kendini zinetleyüp eyler gelin [38]

Eline geçmek [29]

Yok takayyud etmeyüp de her zamân
Her ne geçerse eline yer hemân [29]

Emek çekmek [41]

‘Âkıbet çünkim sana ölmek gerek
Âhiret için gerek çekmek emek [41]

Ervâhı şâd olmak [13]

Fazl-ı Hak olsun karîni cânının
Şâd ola ervâhı şâkirdânının [13]

-F-

Fâ’ide vermemek [33, 53]

Kasd-ı zulm eylerse şâh-ı muhteşem
Fâ’ide vermez ana hayl ü haşem [33]

78

Fark etmek [41]

Rûh-perver zâtı fark etmek gerek
Nefs-i ten-perverle yerden göge dek [41]

Fark olunmak [37]

Fark olunsun tâ ‘amelden ahseni
Zinete lâyık mı dünyâ-yı denî [37]

Farz etmek [90]

Şöyle farz et kim götürmüşsün ele
Dahi rahşân seyf takmışsın bele [90]

Fâş etmek [65]

Fakrını setr eyle etme halka fâş
Eyleme rızkın için asla telâş [65]

Fedâ eylemek [33]

Hîn-i hâcetde dahi anlar ana

Bî-tekellüf cân ü baş eyler *fedâ* [33]

Felâh bulmak [30]

Ekl ü şurb olsa helâl ile mübâh

Çok yiyenin bulamaz rûhı felâh [30]

Feragât kıl [46]

Olamaz ehl-i ma'ârifden ekûl

Çok yemekden *kıl ferâgat* ey fuzûl [46]

Feyz-i hayat bulmak [3]

Buldu ol rûh ile çün *feyz-i hayât*

Zâhir oldu anda esmâ ü sıfât [3]

Feyz-i hayat vermek [3]

Âdeme bî-keyf ü kem bi'z-zât o zât

Nefh-i rûh etdi *verip feyz-i hayât* [3]

Fırsat gözetmek [35]

Düşman insânın kafasında gezer

Gözedür fırsat uyumaz iş süzer [35]

Firâr eylemek [33]

Zulm ile çünkü olalar rahnedâr

Her biri bir cânibe eyler firâr

Fürû-mâye [40]

Ol ki bed-asl u *fürû-mâye* olur

Ehl-i câh olsa da bî-pâye olur [40]

-G-

Gâlib gelmek [55]

Nefsine gâlib gelip makhûr ede
Ayak altına getire hor ede [55]

Galtân olmak [15]

Bunca yıl fisk içre *galtân olmuşuz*
Zulmet-i isyânda pinhân olmuşuz [15]

Gam yememek [65]

Cân verir mâdâm kim yarın sana
Gam yeme bir etmegi eyler 'atâ [65]

Gark etmek [4, 6]

Çekdi deryâya anı Hakk *etdi gark*
Duydu işbu hâli ehl-i garb u şark [4]

Gerden çekmek [71]

Kim ki işbu bârdan *gerden çekip*
Ya'ni tâ'ât u 'ibâdetden kaçıp [71]

Gerden-firâz olmak [78]

Ol tevâzu'la cebîn-sây-ı niyâz
Kibr ile *olma* sakın *gerden-firâz* [78]

Gerden-keş olmak [78]

İşte *gerden-keş* olanın hâli bu
Hem tevâzu' edenin de şânı o [78]

Geri kalmak [22, 72, 73]

İncidirsen kalbi *kalursın geri*
Kurb-ı Hak'dan nice bin fersah beri [22]

Geri Kalmamak [11, 19]

Sâhibü's-seyf olduğuçün digeri
Hiç *kalmazdı* gazâlardan *geri* [11]

Gevşeklik etmek [69]

Da‘vet etsen tâ‘ate nefsi eger
Koca karı gibi *gevşeklik eder* [69]

Göklere çıkarmak [89]

Mâlına kılıp tama‘ nâ-hak yere
Ehl-i dünyâyı *çıkarma göklere* [89]

Gönlü akmak [75]

Moda esvâba *akar gönlü* hemân
Kesdirir ki çuha gâhi perniyân [76]

Gönül yapmak [75]

Başı tezyîn eyleme dülbend ile
Bir *gönül yap* zeyn-i nush u pend ile [75]

Gönül/kalp bağlamak [47 (3 kere)]

Bu denî dünyâyâ *gönül bağlamak*
Malı için hem dahi zâr ağlamak [47]

Göz açıp yumunca [8]

Göz açıp yumunca eflâk ü yeri
Birbirine urup eyler serseri [8]

Göz dikmek [45]

Yemek için nâzır olma tablaya
Dikme göz hayvân gibi ıstablaya [45]

Gözü arkada kalmak [90]

Firkatinden hâsıl olan mihneti
Gözün arkada kalıb da hasreti [90]

Gözü kalmak [68]

Çün hevâdan çevrile kalbin yüzi
Kalmaz asla mâsivallâh da gözi [68]

Gözün açmak [21 (2 kere), 70]

Bedreka bend ol tarîk-i yârda
Aç gözün râh-ı mugaylân-zârda [70]

Gün gibi zâhir [8]

Gün gibi zâhir bu ma'nâ herkese
Kul iken verdiği devlet Çerkese

-H-

Hâb-ı gaflete talmak [74]

Kim *talarsa* yolda *hâb-ı gaflete*
Eremez bâg-ı safâ-yı vuslata [74]

Hâb-ı gafletten uyanmak [21]

Ölmeden evvel açılsun çeşm-i cân
Kıl riyâzet *hâb- ı gafletden uyân* [21]

Hâk ile yeksân olmak [42]

Hep kemikler içre toprak tolısar
Cümleten *hâk ile yeksân olısar* [42]

Hakîr tutmak [66]

Hak Te'âlâdan olur şâkir fakîr
Tutmaz ihsân etdiği nânı *hakîr* [66]

Halel bulmak [43]

Rütbe tahsîlin ederse ger emel
Râhatın bir cânibi *bulur halel* [43]

Hâline koymak [44]

Başını ez nefsi te' dîb et müdâm

Hâline koyma harûnı eyle râm [44]

Hâne-i kalbi yıkmak [26]

Bazı söz var kim hakîkî zemm çıkar

Kıl hazer kim *hâne-i kalbi yıkar* [26]

Haram Yemek [29 (2 kere)]

Pâk edip karnın *yemez* isen *harâm*

Mü'min-i kâmil olursun vesselâm [29]

Hat çekmek [56]

Şöhreti ibzâle almışdır sebak

Hat çeker nâm-ı nigûya ehl-i Hak [56]

Hâtırına gelmek [45]

Tok olursa etmedik bir şey komaz

Hâtırına gelmez Allaha niyâz [45]

Hâtırında kalmak [41]

Kalmaz asla *hâtırında* mâsivâ

Lem'a-pâş olur tecellî-i Hudâ [41]

Hâtırında tutmak [60, 61]

Söylerim çünkim sana ben ey 'azîz

Hâtırında tut anı sen ey 'azîz [60]

Hayvan gibi [45]

Yemek için nâzır olma tablaya

Dikme göz *hayvân gibi* ıstablaya [45]

Helâk etmek [3, 69]

Kavm-i 'Âd etmişdi kizbi inhimâk

Rîh-i sarsar anları *etdi helâk* [3]

Hışmını yudkunmak [19]

Kim ki *hışmın yudkunup* eyler nihân

'Âlemin kurtulmuşundandır o cân

Hıyre-ser etmek [47]

Hıyre-ser etdi seni bâd-ı gurûr

Tîre-dil kıldı menâhî-i umûr [47]

Hoşça tutmak [86]

Kıl ri'âyet *hoşça tut* zulm eyleme

Vâdi-i cevr ü cefâyı peyleme [86]

Hüsrâna düşmek [29]

Kezb ü gıybetden dilin gâyet sakın

Düşmesün hüsrâna îmânın kaçın [29]

-I-

İslah eylemek [20, 70]

Nefsin *ıslâh eylemezse* bir kişi

Âhiretde dahı hüsrândır işi [20]

İsrar Etmek [3]

Etmeyip îmân ana ehl-i Sedûm

Habse *ısrâr etti* ol kavm-i şütûm [3]

İzdirâb çekmek [28]

Olmayup râzı *çekersin ızdırâb*

Hakkın ortağı mısın kıl ictinâb [28]

-İ-

İcat Eylemek [4, 19]

Halka halka zırh *icâd eyledi*
Kavmini âfetden azâd eyledi [4]

İlâ yevmi'l-kıyâm [12]

Cümlemizden yüz du'â vü yüz selâm
Mü'minîn ile *ilâ yevmi'l-kıyâm* [12]

İmdâdına gelmek [84]

Kimse yokdur kim *gele imdâdına*
Vâkıf oldur hâtır-ı nâ-şâdına [84]

İş bağlamak [86]

Gayrılar *iş bağlar* anın pendine
Çünkü te'sîr ide pendî kendine [86]

İş bitirmek [61]

İş bitirmez nefsi öldürmez gözüm
Kıl tahammül anlara dinle sözüm [61]

İşi aksi[ne] gitmek [79]

Baksa bed-hûnun yüzine bir kişi
Toğrı gitmez '*aksine gider işi* [79]

İşi dâd olmak [63]

Gerdenin tavk ile meşdûd olmasın
Nâr-ı hırmânda *işin dâd olmasın* [63]

İşin pişini düşünmemek [32]

Kadına nisbet ederler işini
Hiç düşünmez derler *işin pişini* [32]

İşini düzmek [4]

Burnuna girmiş birisi nâgehân
İşini düzmüş kifâyet bî-gümân [4]

İtlâf etmek/eylemek [36]

Şöyle gelmiş böyle gitmiş saçma lâf

‘Ömri *itlâf* eyler ancak bî-hilâf [36]

-K-

Kadem komak [41, 51, 52, 55]

Zevk-ı nefsânî izinde olma hem

Nefsin ardınca *koma* asla *kadem* [41]

Kafasında gezmek [35]

Düşman insânın *kafasında* gezer

Gözedür fırsat uyumaz iş süzer [35]

Kalbine hâsıl olmak [33]

Kim mülâkî olsa türlü inbisât

Kalbine hâsıl olup bulur neşât [33]

Kalbini (gönlünü) pâk/temiz eylemek [28, 59]

Mâsivâdan *kalbini eyle temîz*

Olasın tâ dergeh-i Hakda ‘azîz [59]

Kalp kırmak [22]

Kalb kırmak Ka‘be yıkmaktan beter

Oldığı ma‘lûmun olsun ey püser [22]

Kan ağlamak [73]

Yüki ağır olana güçdür sefer

Kan ağlar zahmet ü mihnet çeker [73]

Kapı kapı dolaşmak [8]

Turmaz asla *kapı kapı tolaşır*

Güç belâ bir parça nâna ulaşır [8]

Karşı Durmak [6]

Oldur ancak pâdişâh-ı bî-zevâl

Kimde *karşu turmaga* vardır mecâl [6]

Kemâl bulmak [29]

Sa'yla kesb edenin rızk-ı helâl

Bulur îmânı kemâliyle *kemâl* [29]

Kemer bend etmek [47]

Kendini bâkî kıyâs etdin meger

Hıdmet-i dünyâya *bend etdin kemer* [47]

Kendini harâb eylemek [74]

Uğraşıp cîfeyle mânend-i kilâb

Keşmekeşde *kendin eylersin harâb* [74]

Kendini kaptırmak [18]

Kendini kapdırmaz asla şehvete

Merd olan 'âkil tapar mı 'avrate

Kesr-i hâtır [79 (2 kere)]

Çünkü iyilik eylemek hâli değil

Kesr-i hâtır etmeden hâlî değil [79]

Kıymetin bilmek [88]

Cân gibi hıfz eyleyip *bil kıymetin*

'Âmil ol etme izâ'a hikmetin [88]

Koyup gitmek [55]

Âhiret ta'mîrine sa'y etmeli

'Âlem-i fânîyi *koyup gitmeli* [55]

Kulağını burmak/bükme [20]

Nefs-i emmâren riyâzetde müdâm

Bur kulagin kıl mü'eddib ey gulâm [20]

Bük kulagın kalmasun tâ kim harûn
Tepmeler sonra seni eyler zebûn [20]

Kulak tutmak [64]

Ne olur bildik mi fakrı ey püser
Tut kulagın bilmedin ise eger [64]

-L-

Lâf etmek [8]

Hazret-i 'Îsâ nitekim bî-hilâf
Tıfl iken *etdi* beşikde bunca *lâf* [8]

Lâm u cîmi olmamak [9]

Öyle kudret sahibi sâni' hakîm
Hikmetinde *olmaz* asla *lâm u cîm* [9]

Lâ'net eylemek [26, 71]

Sevmez Allah Te'âlâ kâzibi
Lâ'net eyler hem o kudret sâhibi [26]

Lâyık görmek [46]

Çok yemek oldu behâim 'âdeti
Görme lâyık kendine bu hasleti [46]

Layıkın vermek [3]

Rüzgâra kahrı emr etdi hemân
Kavm-i 'Âdın *lâyıkın verdi* yamân [3]

Lisân bağlamak [23]

Var yüri 'âlemde kıl bend-i zebân
Gıybetinden âdemin *bagla lisân* [23]

-M-

Meşhûr-ı âfâk eylemek [8]

Tagı taşı dahı intâk eyledi
Lîk anı *meşhûr-ı âfâk eyledi* [8]

Meyyit gibi [47, 90]

Kendi kendinden habîr isen eger
Uyuma *meyyit gibi* kalk ey püser [47]

Murad bulmak [20]

Âkilândan ‘add olup *bulur murâd*
Halk eyülikle eder ‘âlemde yâd [20]

-N-

Nam vermek [16]

Yelkovana dönmüş idi cismimiz
Nâm virmişdi günehde ismimiz [16]

Nasib[ini] almak [38]

‘Âkıbet divânesin eyler firîb
İstedigi vech ile *alır nâsib* [38]

Necât bulmak [38, 82, 88]

‘Ârızîye etme aslâ iltifât
Asla meylet tâ *bula cânın necât* [38]

Nemâ bulmak [70]

Feyz-i tâ‘atle *nemâ bulmazsa cân*
Dense lâyıık ana kurı badlıcan [70]

Neşât bulmak [33]

Kim mülâkî olsa türlü inbisât
Kalbine hâsıl olup *bulur neşât* [33]

Niyeti bozmak [33]

Vakt-i hâcetde perîşâniyeti
İhtiyâr edip *bozarlar niyeti* [33]

-Ö-

‘Ömrünü ifnâ etmek [7]

Ba‘zılar kumla tesettür ederek
‘*Ömrünü ifnâ edermiş* giderek [7]

‘Ömr çürüdmek [70]

Ol yebûsetle vücûdun soldurur
‘*Âkıbet ‘ömrin çürüdüp* öldürür [70]

‘Özr etmek [21 (iki kere)]

‘*Özr ederse* kıl kabûl-ı ma‘zeret
Tâ ki Hakdan bulasın sen mağfiret [21]

-P-

Peyda etmek [8]

Babasız oğul hem o *peydâ eder*
Hem beşikde çocuğı gûyâ eder [8]

-R-

Rağbet etmek/eylemek [26,36,49, 54]

Evvelâ dünyâyâ *ragbet etmedir*
Hırsla meyl ü muhabbet etmedir [36]

Rahat bulmak [58]

Gice gündüz hıdmete kıldı kıyâm
Cennet-i a‘lâda *râhat buldı* tâm [58]

Râhat kapısını bağlamak [57 (2 kere), 58]

Ey oğul *râhat kapusın bağla* tâm
Eyleme âsâyiş-i cismin merâm [57]

Râhat olmak [58]

Bunda râhat anda *râhat olamaz*

Zahmeti çekmezse rahmet bulamaz [58]

Rahmet okumak [42]

Fâni dünyâyı unuttur cânına

İylik et *rahmet okutdur* cânına [42]

Rezil etmek [44, 78]

Ol deniyyu'l-aslı dâim tut zelîl

Etmesin tâ kim seni âhir *rezîl* [44]

Rüsvâ olmak [26]

Hüsn-i hulkı olsa da *rüsvâ olur*

Bildiği sözler bütün yagma olur

-S-

Safâ bulmak [13]

Ol sirâc-ı ümmetân-ı Mustafâ

Nur-ı 'ilmiyle cihân *buldu safâ* [13]

Safâ geldin [18]

Kabre varmazdan mukaddem eyle pâk

Kim *safâ geldin* desün a'zâma hâk [18]

Sebak almak [24, 56]

Al bir üstâd-ı kâmilden *sebak*

Emr ü fermân-ı İlâhî neyse bak [24]

Ser çekmek [76]

Cânib-i eflâke gerçi *ser çeker*

Ber-hevâ ile velî işi beter [77]

Ser-firâz olmak [57]

Ser-firâz olmak murâdınsa eger
Kadrin ersin târem-i çarha kadar [57]

Ser oyna(t)mak [33]

Tutsa yüz bin cân u ser her 'askeri
Pâdişâh ugrına *oynarlar seri* [33]

Ser-te-ser [3]

Kudretinden halka gösterdi eser
Âlemi su kaplamışken ser-te-ser [3]

Sıhhat üzre olmak [43]

Şuğl-ı dünyâdan ferâgatla eger
Sıhhat üzre olur isen ey püser [43]

Sıklet vermek [18, 27, 30]

Seyyiâtım vermesün sıklet yere
Magrifet kıl koyma yâ Rab mahşere [18]

Sohbet açmak [36]

Câna sıkletdir 'adûnun sîreti
Açma her kimseyle düşman *sohbeti* [36]

Sohbet tutmak [31]

Dahi *sohbet tutma* her miskîn ile
Olur olmaz şahs-ı bî-temkîn ile [31]

Sonun fikir eylememek [40]

Gâfil oldur kim *sonun fikir eylemez*
Hakkı der-hâtır edip zikr eylemez [40]

Söz dinlemek [61]

İş bitirmez nefsi öldürmez gözüm
Kıl tahammül anlara *dinle sözüm* [61]

Subh dek [7]

Subha dek hâk-i mezelletde yatar
'Âkıbet derd anı 'ukbûya atar [7]

-T-

Tatlı söz [35]

İltifât ü meyl-i kalb-i nâsa hep
Tatlı söz ile güler yüzdür sebep [35]

Telef eylemek [16]

Kalmamış vechinde âsâr-ı şeref
Eylemiş 'isyân ile kendin *telef* [16]

Telef olmak [36]

Kimde varsa bunlar ey hayru'l halef
Zâhiren yâ bâtinen *olur telef* [36]

Terkiye atmak [20]

Seyyiâtı terk edip *at terkiye*
Var yüri kıl kötü nefsi *tezkiye* [20]

Toprak olmak [46]

Ey ogul çok yatisarsen yerde sen
Çürüyüp *toprak olunca* cism ü ten [46]

Tuzaga düşürmek [44]

'Âkıbet eyler seni bîtâb u dîn
Düşürür tuzagina zâr u zebûn [44]

-U-

Uzak tutmak [45]

Boğazın her çâşniden *tut uzak*

Etme her lezzete icrâ-yı mezâk [45]

-Ü-

Ümmidi kesmek [27]

Hakka bağlan halkdan *ümmîdi kes*

Gayrıyı yâd eyleme Allah bes [27]

-V-

Vâkıf-ı esrâr [14]

Ol mu'allâ zât-ı pâkin hem-demi

Vâkıf-ı esrâr-ı 'ilmi mahremi [14]

Varını yogınu bir yana atmak [17]

Çâresiz kalmış koşup gelmiş sana

Varını yogını atmış bir yana [17]

Vebâle atmak [20]

Kam'u kal' et kuvveten dinle beni

Tâ *vebâle atmasun* âhir seni [20]

-Y-

Yâdına gelmek [84]

Gayrı kimse *gelmesin* hiç *yâdına*

Kimse irişmez senin feryâdına [84]

Yâdına getirmek [80]

Buhl u imsâkı *getirme yâdına*

Etme nâm-ı mümsiki zeyl adına [80]

Yan yatmak [41]

N'olacaktır 'âkıbet hâlim 'acep

Demez asla *yan yatar* gafletde hep [41]

Yanına ugratmamak [18]

Nûr-ı îmân ile dünyâdan ilet

Yanıma ugratma şeytândan gözet [18]

Yanında kalmak [30]

Çekdiği zahmet *kalur yanında* hep

Kurb-ı Hakka olmaz a'mâli sebep [30]

Yâr olmak [61 (2 kere)]

Çünkü kalbin Hakkı zikretmez olur

Yâr olur şeytân-la'în gitmez olur [61]

Yara yemek [23]

Yaralarsın cânını halkın eger

Yara yersin cânın üzre ey püser [23]

Yâresin çekmek [35]

Gâfil olma def'inin bak çâresin

Çekmeyesin ta ki sonra *yâresin* [35]

Yel gibi [16]

Zevk-i dünyâya segirttik *yel gibi*

Zâd-ı 'ukbâya ise tenbel gibi [16]

Yerle yeksân eylemek [4]

Kaldırıp şehriyle kıldı ser-nigûn

Yerle yeksân eyledi zâr u zebûn [4]

Yıldızı alçak [54]

Kimde olsa bu iki menhûs olur

Yıldızı alçak işi ma'kûs olur [54]

Yol almak [20]

Kim diler âfâtdan sâlim kala
Cânib-i Mevlâya togrı *yol ala* [20]

Yol bulmak [52, 61]

Dergeh-i Mevlâya kande *yol bulur*
Bâb-ı Hakka ol nasıl vâsıl olur [52]

Yolunu urmak [17, 42]

Nefs ü şeytân *urdu yolum* ey kerîm
Rahmetin ola şefi'im ey rahîm

Yükünü çekmek [71]

Bu kapunun *yükünü* bâ-cân u dil
Çekme lâzım kalmaya tâ pâ-be-kil [71]

Yüz çevirmek [20, 35, 56]

Yüz çevirsün mâsivâdan dâ'imâ
Tâ görünsün kendüye râh-ı Hudâ [20]

Yüz getürmek [56, 81]

Ârzûdan yüz çevir eyle fütûr
Cânib-i Mevlâya sonra *yüz getür* [56]

Yüz suyu dökmek [16]

Yüz suyun dökmüş kamu 'isyân ile
Kurumuş kalmış katı bir cân ile [16]

Yüz tutmak [58, 63]

Hâlıkı kor da *tutar* mahlûka *yüz*
Kelden ümmîd-i devâ eyler uyuz [58]

Yüzine bakmamak [39]

Üç talâk üzere boşadı kaldı tâk
Yüzine bakmamaga kıldı visâk [39]

Yüzü gör[me]mek [80]

Kande cennet yüzini görür bahîl
Ol denâ'etle hakâretle sefil [80]

Yüzü olmamak [17, 87]

Kimseler etmez kabûl öyle sözi
Olmaz ısrâr etmege dahi yüzi [87]

-Z-

Zahmet çekmek [30, 65, 71, 80]

Çekdiği zahmet kalur yanında hep
Kurb-ı Hakka olmaz a'mâli sebeb [30]

Zebûn eylemek [20, 60, 69, 73]

Bük kulagın kalmasun tâ kim harûn
Tepmeler sonra seni eyler zebûn [20]

Zevâl bulmak [84]

Kim erer ol devlete *bulmaz zevâl*
Züll ü fakrin yüzini görmek muhâl [84]

Zevâl vermek/vermemek [32]

Pâdişâhın şânına züldür bu hâl
Heybet-i şâhâneye *verir zevâl* [32]

Zindân olmak [18]

Sonraya kalursa zîrâ iş fenâ
Başıma zindân olur dâr-ı bekâ [18]

Zîr-i destinde olmak [86]

Zîr-i destinde olan evlâdını
Ehlini a'sâbını ahfâdını [86]

Ziyân eylemek [72]

Pes tarîk-i şer' den hâric olan

Zâl olur îmânına eyler ziyân [72]

Sonuç

Bu çalışmada Türkçenin söz varlığı içerisinde önemli bir yere sahip olan deyimlerin Nâilî'nin *Kenz-i Nesâyihi* adlı eserindeki kullanımına değinilmiştir. Yapmış olduğumuz inceleme sonucunda *Kenz-i Nesâyihi*'in ilk 90 sayfasında birbirinden farklı 233 deyim kullanıldığı tespit edilmiştir. Bir dönem *Encümen-i Şuarâ* gibi önemli bir topluluğun içerisinde yer alan ve aynı zamanda başarılı bir şair olan Nâilî'nin eserindeki deyim zenginliği onun Türkçeye ne denli hâkim olduğunu bizlere göstermektedir. Nâilî, eserinde yer verdiği deyimlerle hem anlamın daha etkili, yoğun, estetik ve öz bir şekilde aktarılmasına katkı sağlamış hem de anlatılan konuyu pekiştirmeyi amaçlamıştır. Öte yandan nasihatnamelerin geniş halk kitlelerinin faydalanması amacıyla yazılan eserler olduğu düşünülecek olursa böylesine geniş bir halk kitlesine hitap edebilmek için muhakkak ki halkın günlük dilde kullanmış olduğu deyim ve söyleyişlere yer vermek gerektiği de açıkça görülecektir. Eserde yer alan deyimler, incelendiğinde şu sonuçlara ulaşılmıştır:

Kenz-i Nesâyihi'te yer alan deyimler anlama katkıları ve kullanım sıklıklarına göre incelendiğinde bu deyimlerden bazılarının birden çok kez kullanıldığı görülmüştür. *Kenz-i Nesâyihi*'in incelememize konu olan kısmında en çok tekrar eden deyimlerin *cân vermek*, *el çekmek*, *kadem komak*, *rağbet etmek*, *zahmet çekmek*, *zebûn eylemek*, *acı sözlü*, *ekşi yüzlü*, *gönül bağlamak*, *necât bulmak*, *rahat kapısını bağlamak*, *sıklet vermek*, *yüz çevirmek*, *yüz getürmek* ve *yüz tutmak* deyimleri olduğu görülmüştür. Söz konusu deyimlerin eserde birçok kez kullanılmasının nedeni eserin nasihatname türünde kaleme alınmış oluşu ve bu sebeple de Nâilî'nin okuyucunun dikkatini verilen öğütlere çekmek isteği, bu öğütlere uyulduğu takdirde kurtuluşa erileceği, uyulmadığı takdirde ise *zahmet çekmek*, *sıklet vermek*, *zebûn eylemek* deyimlerinden anlaşılacağı üzere kişinin başına gelebilecek olumsuzlukları vurgulamak isteğidir. *Acı sözlü*, *ekşi yüzlü* vb. deyimlerle toplumca tasvip edilmeyen tutum ve davranışlar belirtilmiş, bu davranışların devam etmesi hâlinde kişinin başına gelebilecek olumsuzluklar da yine deyimler vasıtasıyla okuyucuya iletmeye çalışılmıştır.

Eserde yer alan deyimler; anlam, sözcük kullanımı ve söz dizimi açısından değerlendirildiğinde bu deyimlerden bazılarının günümüze yazım ve anlam bakımından hiçbir değişikliğe uğramadan ulaşabildiği tespit edilmiştir. *Ağzına geleni söylemek*, *ah etmek*, *akıl ermemek*, *altüst etmek*, *anasını ağlatmak*, *baş eğmek*, *başına taş yağmak*, *can vermek*, *can yakmak*, *cana kıymak*, *canına kastetmek*, *canını almak*, *çaresiz kalmak*, *dil uzatmak*, *el çekmek*, *el uzatmak*, *emek çekmek*, *felâh bulmak*, *gam yememek*, *galip gelmek*, *gönlü akmak*, *göz dikmek*, *gözü kalmak*, *haram yemek*, *hatırına gelmek*, *kan ağlamak*, *lâyık görmek*, *rezil etmek*, *toprak olmak*, *ümidini kesmek*, *yüz çevirmek* günümüze hiçbir değişikliğe uğramadan aktarılan deyimlerden bazılarıdır. Bu deyimlerin günümüzdeki kullanımlarla birebir örtüşmesi, Gülüm'ün de belirttiği gibi Türkçenin en az 600 yıllık, değişmemiş ve arkaik kelimelere sahip olduğunu kanıtlar niteliktedir (Gülüm, 2013:1).

Öte yandan *Kenz-i Nesâyihi*'teki deyimlerde yer alan kelimelerin pek çoğunun günümüzde yerini çeşitli sebeplerden ötürü eş ya da yakın anlamlı kelimelere bıraktığı örneklerle de rastlamak mümkündür. Eserde yer alan *yel gibi* deyimini günümüzde *yel* kelimesinin eş anlamlısının tercihiyle *rüzgâr gibi* şeklinde kullanılırken, *yolunu urmak* deyimindeki *urmak* ifadesinin yerini *kesmek* kelimesine bıraktığı; *sıklet vermek* deyimindeki *sıklet* kelimesinin yerini *sıkıntı* kelimesine, *neşât bulmak* deyimindeki *neşât* kelimesinin ise bu kelimenin

günümüz Türkçesinde kendisine bir yer bulamamış oluşu sebebiyle yerini *neşe* kelimesine bıraktığı görülür. Bu tarz deyimler, aslında günümüzdeki kullanımları ile kıyaslandığında kelime ve sentaks olarak değişen ancak anlamca aynı kalan deyimler grubuna dâhil edilebilir.

Bununla birlikte eserde günümüzde kullanımı ya da karşılığı olmayan deyimler de tespit edilmiştir. *Ağız üzre sükût mührü urmak, ağzını büzmek, ber-kenâr tutmak, elin boş koymamak, galtân olmak, gerden çekmek, gerden-firâz olmak, hat çekmek* bunlardan bazılarıdır.

Her ne kadar günümüzde deyimlerin tanımının yapıldığı pek çok kaynakta deyimlerin kalıplaşmış ifadeler olduğu dolayısıyla da deyim oluşturulan kelimelerin ve bu kelimelerin diziminin değiştirilemeyeceği ifade edilmekteyse de (Aksoy, 1988: 498; TDK, 2005: 576) *Kenz-i Nesâyihi*'te yer alan deyimleri ve Osmanlı döneminde kaleme alınan eserlerde yer alan deyimleri bu açıdan incelediğimizde o dönem için söz dizimi anlamında günümüzdeki gibi bir kalıplaşmanın mevcut olmadığı görülmüştür. Şüphesiz böyle bir uygulama farkının en önemli sebebi Osmanlı döneminde kalem alınan pek çok eser gibi *Kenz-i Nesâyihi*'nin de manzum olarak kaleme alınmış oluşudur. Eserde vezin ve kafiye zaruretiyle zaman zaman deyim oluşturulan kelimelerin yerlerinin değiştiği ya da deyim oluşturulan kelimeler arasına söz ya da söz öbeklerinin girdiği görülmüştür. Nâilî'nin yine vezin veya kafiye zarureti sebebiyle deyimlerin yardımcı fiilini zaman zaman değiştirdiği, farklı bir yardımcı fiil kullandığı örneklerle de eser içerisinde rastlamak mümkündür.

Kaynakça

- Ahmet Badi Efendi (2004). *Armağan (Dîvân Şiirinde Atasözleri ve Deyimler)*, (Haz. Süreyya Ali Beyzadeoğlu, Müberra Gürgendereli, Fatih Günay) Harward Üniversitesi Yayınları, Harward.
- Aksan, Doğan (2000). *Türkçenin Sözvarlığı*, Engin Yayınevi, Ankara.
- Aksoy, Mustafa (2007). "XVI. Yüzyıl Şuarâ Tezkireleri ile Necâtî'nin Şiirlerine Göre Anadolu Türk Edebî Dilinin Gelişiminde Deyim ve Atasözü Kullanımı", *SDÜ Fen Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi*, Sayı: 6, s. 141-162.
- Aksoy, Ömer Asım (1988). *Atasözleri ve Deyimler Sözlüğü*, İnkılap Kitabevi, İstanbul.
- _____ (1996). *Bölge Ağızlarında Atasözleri ve Deyimler*, TDK Yayınları, Ankara.
- Balcı, Arzu (2011). *Nâilî'nin Kenz-i Nesâyihi Adlı Eseri ve Nasihat Geleneği*, Fatih Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul.
- DİA (1995). "Encümen-i Şu'ârâ". *TDV İslam Ansiklopedisi*, C.11, Türk Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul.
- Dilçin, Cem (2013). *Tarama Sözlüğü*. TDK Yayınları, Ankara.
- İnal, İbnülemin Mahmut Kemal (1988). *Son Asır Türk Şâirleri*, Dergâh Yayınları, İstanbul.
- Gölpınarlı, Abdülbaki (1977). *Tasavvuftan Dilimize Geçen Deyimler ve Atasözleri*, İnkılap ve Aka Yayınları, İstanbul.
- Miyasoğlu, Osman Emre (2011). *Nâilî Sâlih Kenz-i Nesâyihi (Metin-İnceleme)*, İstanbul Kültür Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul.
- Nâilî, Sâlih Efendi." *Kenz-i Nesâyihi*", *Süleymaniye Yazma Eser Kütüphanesi*, Tahir Ağa Tekkesi, No. 444.

- Odunkıran, Fatih (2010). “Nâilî Sâlih ve Kenz-i Nesâyih İsimli Manzum Pend-i Attâr Şerhi,” *Türk Dili ve Edebiyatı Dergisi*, Sayı. 42, İstanbul, 113-132.
- Pakalın, Mehmet Zeki (2004). *Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü*, MEB Yayınları, Ankara.
- Parlatır, İsmail (2010). *Atasözleri ve Deyimler I*, Yargı Yayınevi, Ankara.
- Püsküllüoğlu, Ali (2006). *Türkçe Deyimler Sözlüğü*, Arkadaş Yayınları, Ankara.
- Saraçbaşı, M. Ertuğrul (2010). *Örnekleriyle Büyük Deyimler Sözlüğü I-II*, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul.
- Tanyeri, M. Ali (1999). *Örnekleriyle Divan Şiirinde Deyimler*, Ankara: Akçağ Yayınları.
- Türk Dil Kurumu (2005). *TDK Türkçe Sözlük*, Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara.
- Türk Dil Kurumu (e-sözlük), “TDK Atasözü ve Deyimler Sözlüğü”, <http://www.tdk.gov.tr/> (Erişim Tarihi: 01. 06.2020)